

Marian Woźniak

Politechnika Rzeszowska

Alina Walenia

Uniwersytet Rzeszowski

ZALESIENIE UŻYTKÓW ROLNYCH JAKO ELEMENT ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Hasło powrotu do przyrody to nie hasło abdykacji kultury
– to hasło walki kultury prawdziwej z pseudokulturą,
to hasło walki o najwyższe kulturalne dobra.

J.G. Pawlikowski

1. Wstęp

Intensywny rozwój gospodarczy świata w XIX i XX w. spowodował wiele negatywnych skutków w środowisku przyrodniczym Ziemi. Kurczenie się zasobów naturalnych, wymieranie wielu gatunków zwierząt, zanieczyszczenie środowiska naturalnego, wyrąb lasów, nierówności społeczne, to tylko niektóre skutki rozwoju gospodarczego, utożsamiane niegdyś z postępem i wzrostem gospodarczym. Dlatego też by gospodarcze światowej zapewnić trwałość, podjęto na początku lat siedemdziesiątych XX w. działania zmierzające do zmiany istoty rozwoju gospodarczego i ochrony środowiska przyrodniczego [Zawisza, Kochanowska 2003, s. 282], akcentując specyfikę zrównoważonego rozwoju, który przez wielu autorów jest uważany za konieczny do zachowania równowagi w środowisku przyrodniczym, technicznym i społecznym, a w efekcie równowagi międzypokoleniowej, międzyludzkiej i międzyregionalnej.

Główną przyczyną pogarszającej się sytuacji środowiskowej świata są wzmacniające się postawy konsumpcyjne – dążenie człowieka do stałego zwiększania konsumpcji, umacniane jako główny imperatyw jego działania. Mechanizm gospodarki wolnorynkowej wykreował stałą presję na wzrost zużycia surowców, energii, żywności, zasobów i walorów środowiska. Poziom tej konsumpcji w wielu rejonach świata przekracza rozsądne potrzeby człowieka (np. ciągła pogoń za modą) [Kozłowski 2005, s. 288].

Ekorozwój, według S. Kozłowskiego, jest programem restrukturyzacji powiązań ekonomicznych, społecznych i technicznych, mającej na celu ochronę przyrody i środowiska człowieka na użytek obecnego i przyszłych pokoleń, oraz uznaniem wartości przyrody. Obejmuje on długotrwale wykorzystanie odnawialnych zasobów naturalnych, efektywną eksploatację nieodnawialnych źródeł energii, utrzymanie stabilności procesów ekologicznych i ekosystemów, ochronę różnorodności genetycznej oraz ogólną ochronę przyrody, zachowanie i polepszenie stanu zdrowia ludzi, bezpieczeństwa pracy i dobrobytu [Kozłowski 1997, s. 154].

Ekorozwój to rozwój społeczno-gospodarczy, w którym – w celu równoważenia szans w dostępie do środowiska poszczególnych społeczeństw i ich obywateli, zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń – następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych [Gradziuk 2000, s. 86].

2. Cel i metodyka

Celem artykułu jest ukazanie roli i znaczenia obszarów leśnych w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju kraju. Na tle teoretycznych rozważań dotyczących istoty rozwoju zrównoważonego i funkcji lasów zaprezentowano także działania pomocowe dotyczące zalesienia działek rolniczych o najsłabszych warunkach do prowadzenia działalności rolniczej. Rozważania empiryczne przedstawiono na podstawie udostępnionych przez ARiMR danych dotyczących liczby pozytywnie rozpatrzonych wniosków, kwoty wsparcia oraz powierzchni do zalesienia w latach 2004-2005.

3. Znaczenie lasów w rozwoju zrównoważonym

Las jest to najbardziej złożona biocenoza lądowa, wielkie bogactwo olbrzymich, zwarcie rosnących zespołów drzew i wszelkich odmian flory i fauny. To wielkie wspólne dziedzictwo przekazane nam przez naszych ojców, którego jesteśmy strażnikami i którego powinniśmy być mądrymi gospodarzami. Cięży bowiem na nas obowiązek przekazania tego dziedzictwa następnym pokoleniom [Ziejka 2005, s. 4].

Las na przestrzeni dziejów zawsze odgrywał dużą rolę w życiu człowieka. Pierwotnie zależność człowieka od otaczającej go przyrody była prawie całkowita. Las żywił go, dawał schronienie, dostarczał budulca, ale jednocześnie stanowił przeszkodę w zdobyciu i przystosowaniu gruntów pod osadnictwo i uprawy leśne [Broda 2000, s. 9].

Dziś Lasy Państwowe realizują ustalenia wynikające m.in. z:

a) Zasad Leśnych i Agendy 21 uchwalonych w 1992 r. podczas „Szczytu Ziemi” w Rio de Janeiro, na którym wykazano jednoznacznie jak ważnym elementem zrównoważonego rozwoju jest trwale zrównoważona gospodarka leśna (obszary

leśne powinny być tak zagospodarowane, aby spełniały nie tylko funkcje produkcyjne, ale aby mogły zaspokajać także potrzeby psychologiczne, kulturowe i duchowe obecnej i przyszłych generacji człowieka).

b) Deklaracji Ministrów Leśnictwa w sprawie Ochrony Lasów Europejskich (Strasburg 1990, Helsinki 1993). Międzynarodowe Konferencje Ochrony Lasów w Europie to forma współpracy politycznej na szczeblu ministerialnym, w którą zaangażowanych jest wiele krajów europejskich i Komisja Europejska. Współpraca ta odnosi się do najważniejszych zagadnień dotyczących lasów i leśnictwa w Europie, wspiera ochronę lasów i zrównoważoną gospodarkę leśną.

Model lasu wielofunkcyjnego zakłada, że biologicznie zdrowe ekosystemy leśne, o składzie gatunkowym zgodnym z siedliskiem, racjonalnie użytkowane zapewniają trwale, zrównoważone spełnianie wszystkich naturalnych funkcji lasu, do których należą:

1. Funkcja ekologiczna (ochronna) – przede wszystkim las kształtuje klimat globalny i lokalny, kształtuje skład atmosfery, przeciwdziała powodziom, lawinom i osuwiskom, chroni glebę przed erozją, krajobraz przed stepowaniem, wpływa na zachowanie potencjału biologicznego wielkiej liczby gatunków i ekosystemów, urozmaica krajobraz i polepsza warunki produkcji rolnej.

2. Funkcja produkcyjna (gospodarcza) – las spełnia w sposób naturalny i niezależny od człowieka funkcję produkcyjną, gdyż jego cechą jest produkcja biomasy, jej cykliczne obumieranie i odnawianie [Szulecki 2004, s. 10]. Ważność tej funkcji polega m.in. na zapewnieniu dochodów ze sprzedaży produktów lasu.

3. Funkcja społeczna – jest funkcją subiektywną, gdyż zależy od obecności społeczeństw ludzkich i ich wyobrażeń o dobrach materialnych i niematerialnych, których człowiek od lasu oczekuje. W ramach tej funkcji lasy kształtują korzystne warunki zdrowotne i rekreacyjne dla społeczeństwa, wzbogacają rynek pracy, zapewniają rozwój kultury, nauki, edukacji ekologicznej społeczeństwa.

Polska charakteryzuje się lesistością na poziomie 28,5% (9113 tys. ha), która jest niższa od średniej europejskiej wynoszącej 32%. W ciągu ostatnich lat wskaźnik lesistości wzrósł w naszym kraju o 0,7%. Potrzeby zalesieniowe w Polsce zostały określone w *Krajowym programie zwiększania lesistości (KPZL)*, który jest dokumentem przyjętym w 1995 r. przez Radę Ministrów i poddanym aktualizacji w 2003 r. Zgodnie z tym dokumentem zakłada się powiększenie lesistości kraju z 28% do 30% do 2020 r.

Lasy w Polsce nie są równomiernie rozmieszczone, najlepiej zachowały się na terenach o najsłabszych możliwościach produkcji biologicznej. Lesistość województw waha się od 20,6% w centralnie położonych rolniczych regionach Polski do 48,2% w regionach południowo-wschodnim oraz zachodnim. W strukturze gatunkowej lasów przeważają lasy iglaste, które zajmują ok. 75% powierzchni lasów. Największy udział pośród gatunków lasotwórczych ma sosna, która tworzy przeważnie sztuczne monokultury sosnowe. Obecnie obserwuje się wzrost powierzchni drzewostanów z udziałem gatunków liściastych oraz poprawę struktury drzewo-

stanów, co jest związane ze stałym wzrostem ich przeciętnego wieku, który wynosi 50 lat.

W strukturze własnościowej dominują lasy stanowiące własność Skarbu Państwa – ok. 81,7%. W większości pozostają one w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. Lasy prywatne zajmują około 18%, a będące własnością gmin – około 1%.

4. Ocena zainteresowania zalesianiem użytków rolnych w Polsce

Na mocy ustawy z 8 czerwca 2001 r. o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia (DzU z 2001 r. nr 73, poz. 764 ze zm.) w 2002 r. został uruchomiony program zalesień prywatnych gruntów rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa. Wyплаты ekwiwalentów realizowane były ze środków budżetowych będących w dyspozycji ARiMR i będą trwały do czasu nabycia przez właścicieli gruntów rolnych praw do renty lub emerytury, nie dłużej jednak niż przez okres 20 lat.

Ustawa z 28 listopada 2003 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (DzU z 2003 r. nr 229, poz. 2273) uchyliła dotychczas obowiązującą ustawę, zachowując jednocześnie prawo do ekwiwalentu dla tych właścicieli gruntów rolnych, którzy otrzymali decyzje administracyjne o prowadzeniu upraw leśnych. W związku z powyższym ARiMR po 1 maja 2004 r. kontynuuje przekazywanie środków finansowych na wypłaty ekwiwalentów.

Celem Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) jest wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i polepszenie kondycji gospodarstw rolnych. Plan jest ukierunkowany na realizację społecznych, ekonomicznych i środowiskowych (ekologicznych) aspektów tego rozwoju w sposób spójny z programami strukturalnymi. Działanie 5 Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich ma wspierać proces zalesiania użytków rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa, a także zapewnić odpowiednią pielęgnację nowych nasadzeń we wczesnych etapach ich rozwoju.

W 2004 r., na mocy rozporządzenia Rady Ministrów, ARiMR przyjmowała wnioski od 1 września do 31 grudnia. W tym okresie złożonych zostało 2209 wniosków, z czego pozytywnie rozpatrzono 1969 (tab. 1). Najwięcej w województwie podkarpackim (283), natomiast najmniej w województwie opolskim (26). Największą powierzchnię do zalesienia zadeklarowano w województwach mazowieckim (939,16 ha) oraz warmińsko-mazurskim (920,1 ha), a najmniejszą w województwie zachodniopomorskim (44,38 ha). Łącznie w 2004 r. ARiMR wydała postanowienia o spełnieniu warunków o przyznanie płatności na zalesienie gruntów rolnych na łączną powierzchnię 7374,70 ha.

W 2005 r. wnioski przyjmowane były od 1 czerwca do 15 lipca. W okresie tym złożono 4172 wnioski na kwotę 135,3 mln zł, a łączna powierzchnia planowana do zalesienia wyniosła ok. 17 tys. ha (tab. 2). Podobnie jak w 2004 r. najwięcej wnio-

Tabela 1. Liczba wydanych postanowień o spełnieniu warunków o przyznanie płatności na zalesienie gruntów rolnych w 2004 r.

Województwo	Wydane postanowienia		
	liczba	kwota wsparcia (tys. zł)	powierzchnia do zalesienia (ha)
Dolnośląskie	82	4907,48	626,85
Kujawsko-pomorskie	136	4724,41	532,10
Lubelskie	199	4180,24	593,34
Lubuskie	37	1993,94	246,27
Łódzkie	139	2970,68	454,32
Małopolskie	29	751,21	92,23
Mazowieckie	229	6243,29	939,16
Opolskie	26	602,38	79,51
Podkarpackie	283	4910,33	647,44
Podlaskie	181	4067,14	606,52
Pomorskie	94	4387,21	536,19
Śląskie	27	508,25	73,00
Świętokrzyskie	124	2739,42	391,83
Warmińsko-mazurskie	202	6589,13	920,10
Wielkopolskie	140	4014,74	591,45
Zachodniopomorskie	41	354,08	44,38
Razem	1969	53943,94	7374,70

Źródło: dane ARiMR.

Tabela 2. Liczba wydanych postanowień o spełnieniu warunków o przyznanie płatności na zalesienie gruntów rolnych w 2005 r.

Województwo	Wydane postanowienia		
	liczba	kwota wsparcia (tys. zł)	powierzchnia do zalesienia (ha)
Dolnośląskie	140	4 944,11	652,20
Kujawsko-pomorskie	228	7 168,37	960,64
Lubelskie	322	8 179,46	1 156,25
Lubuskie	130	6 664,12	869,89
Łódzkie	281	5 416,68	820,75
Małopolskie	128	1 482,03	208,05
Mazowieckie	571	21 254,79	3 015,25
Opolskie	56	755,28	109,14
Podkarpackie	648	19 539,35	1 259,01
Podlaskie	297	6 593,33	989,90
Pomorskie	182	9 377,34	1 149,14
Śląskie	85	2 868,40	433,11
Świętokrzyskie	343	4 203,45	662,87
Warmińsko-mazurskie	430	23 083,57	2 943,31
Wielkopolskie	236	5 914,05	821,84
Zachodniopomorskie	95	7 805,57	926,73
Razem	4172	135269,99	16981,09

Źródło: dane ARiMR.

sków złożono w województwie podkarpackim (648), a największą powierzchnią do zalesienia wykazały się województwa mazowieckie (3015,14 ha) oraz warmińsko-mazurskie (2943,31 ha).

5. Podsumowanie

Las pełni różne funkcje, z których jedne polegają na dostarczaniu dóbr prywatnych (np. drewna), inne zaś – dóbr publicznych (np. stabilizacja klimatu, stosunków wodnych itp.). Polskie leśnictwo, utożsamiane całkiem słusznie z Lasami Państwowymi, to dziś ewenement w Europie, gdyż europejska gospodarka leśna zarządzana przez menedżerów spoza leśnictwa nakierowana jest przede wszystkim na zysk, nie dostrzega zaś często spełniania warunków gospodarki zrównoważonej. Właściciele lasów prywatnych oczekują od nich głównie realizacji funkcji produkcyjnej, w mniejszym zaś stopniu ekologicznej i społecznej, gdyż te nie dostarczają zysku od posiadanego kapitału. Na tle takiej sytuacji leśnictwa europejskiego, polskie leśnictwo utrzymuje równowagę między produkcyjnymi, ochronnymi i społecznymi funkcjami lasu, ciesząc się uznaniem europejskich leśników. Przyszłość naszych lasów zależy przede wszystkim od nas samych, od naszej oceny, postrzegania lasów i leśników.

W latach 2004-2005 realizacją programu dotyczącego zalesienia terenów rolniczych objęto 6141 wniosków w skali kraju. Na proces ten przeznaczono blisko 190 000 tys. zł, zaś powierzchnia przeznaczona pod zalesienie to prawie 24,5 tys. ha.

Nowe zalesienia są elementem realizacji wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju kraju, dzięki któremu nastąpi zalesienie dużej powierzchni gruntów wyłączonych z produkcji rolnej, a jednocześnie zwiększy się produkcja drewna, poprawi bilans węglowy, zmniejszy deficyt wody dla rolnictwa, poprawi krajobraz wiejski i zwiększy się atrakcyjność turystyczna, a także powstaną nowe miejsca pracy i dodatkowe źródła dochodu dla gospodarstw rolnych.

Literatura

- Broda J., *Historia leśnictwa w Polsce*, AR, Poznań 2000.
- Gradziuk P., *Rola rolnictwa i leśnictwa w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, „Roczniki Naukowe SERiA”, T. II, Z. 1, Zamość–Warszawa 2000.
- Kozłowski S., *W drodze do ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Kozłowski S., *Przyszłość ekorozwoju*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
- Szulecki A., *O jeden most za daleko*, „Las Polski” 2004, nr 11.
- Zaleski J., *Polskie lasy i leśnictwo w Europie: stan i perspektywy*, „Aura” 2005 nr 2.
- Zawisza S., Kochanowska A., *Rozwój zrównoważony obszarów wiejskich jako perspektywa ekonomicznych przemian regionów w Polsce wobec procesów integracji z Unią Europejską* [w:] *Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*, red. A. Czudec, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2003.
- Ziejka F., *Wielkie narodowe dobro*, „Aura”, 2005 nr 2.
- Żylicz T., *Czy las może być prywatny?*, „Aura” 2005 nr 2.

AFFORESTATION OF FARMLANDS AS AN ELEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Summary

The scenery is not only a part of space that we should look at, it is rather a world among which we stand, taking the perspective of its creation. The scenery have played an important role in history and memory of societies' culture, and a very important element of sustainable development is proper forest management. Primeval scenery (i.e. forest), which to the smallest degree was touched by the "creative" hand of a man, is a crucial element of balance of a Polish village. Forests serve productive functions, but also, or maybe first of all fulfillment of needs, psychological, cultural, spirit and health functions. In the paper, there was also pointed out the matter of financial support in the process of afforestation of farmlands of low usefulness for agriculture as well as its impact on multifunctional and sustainable development of a country.